

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко В.Г. Заповіт та його реалізація в сучасних умовах / В.Г. Павленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 10 (36). – С. 86.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
3. Михайленко О.О. Юридичні колізії правового регулювання інституту секретного заповіту / О.О. Михайленко, Т.А. Венгаренко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 204 с. – С. 95-100.
4. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонova, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2004. – 1112 с.
5. Заїка Ю. Посвідчення "секретного" заповіту / Ю. Заїка // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – №1. – С. 44-49.
6. Фурса Є. Особливості розгляду справ про визнання заповіту недійсним / Є. Фурса // Юридичний журнал. – 2002. – №3. – С. 102.
7. Рябоконт Є.О. Проблеми правового регулювання інституту секретних заповітів за новим Цивільним кодексом України / Є.О. Рябоконт // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – №56-59. – С. 152.

УДК 341.22:349.6

КОНФРОНТАЦІЙНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Медведєва М.О., к.ю.н., доцент

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються особливості конфронтаційних засобів реалізації норм міжнародного права навколишнього середовища. Автор робить висновок, що такі засоби, як притягнення до відповідальності, накладення санкцій, односторонні торгові обмеження, вирішення спорів міжнародними судами на сьогоднішній день не є ефективними методами реалізації норм і принципів зазначеної галузі.

Ключові слова: міжнародне право навколишнього середовища, реалізація, угода, конфронтаційні засоби.

Медведєва М.А. КОНФРОНТАЦИОННЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ / Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина

В статье анализируются особенности конфронтационных средств реализации норм международного права окружающей среды. Автор делает вывод, что такие средства, как привлечение к ответственности, наложение санкций, односторонние торговые ограничения, разрешение споров международными судами, на сегодняшний день не являются эффективными методами реализации норм и принципов указанной отрасли.

Ключевые слова: международное право окружающей среды, реализация, соглашение, конфронтационные средства.

Medvedieva M.A. CONFRONTATIONAL MEANS OF ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LEGAL RULES / Institute of international relations of Kyiv national Taras Shevchenko university, Ukraine

The issue analyzes the peculiarities of the confrontational means of enforcement of international environmental law rules. The author concludes that such means as invocation of responsibility, imposition of sanctions, unilateral trade restrictions, dispute resolution by international courts are not effective methods of enforcement of rules and principles of the branch.

Key words: international environmental law, enforcement, agreement, confrontational means.

На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права навколишнього середовища є проблема ефективної реалізації його норм та принципів. Незважаючи на значну кількість багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища, спостерігається низький рівень їх реалізації, і, як наслідок, – низька ефективність функціонування всієї галузі. Метою цієї статті є дослідження конфронтаційних засобів реалізації міжнародних природоохоронних норм, виявлення їх переваг та недоліків у порівнянні з неконфронтаційними засобами реалізації. Питаннями реалізації норм міжнародного права в цілому займались видатні радянські вчені (Г. Ігнатенко, С. Черніченко, В. Суворова), однак в їх роботах практично відсутній аналіз природоохоронних угод, які держави лише починали укладати на універсальному та регіональному рівні. Безпосередньо питаннями реалізації міжнародного права навколишнього середовища (далі – МПНС) переважно опікуються зарубіжні вчені (Р. Вольфрум, Дж. Брунні, Д. Боданський, У. Бейерлін, П. Столл, М. Ерманн, Н. Бафундо), однак, як правило, вони віддають перевагу аналізу саме неконфронтаційних засобів, у результаті чого предмет нашого дослідження залишається недостатньо вивченим.

До конфронтаційних засобів реалізації норм МПНС належать: притягнення до відповідальності, застосування контрзаходів і санкцій, односторонні торгові обмеження, а також вирішення спорів засобами міжнародної ад'юдикації. У доктрині міжнародного права розрізняються такі види відповідальності в сфері охорони навколишнього середовища, що врегульовані міжнародним правом: 1) міжнародно-правова відповідальність (відповідальність держав) – настає за порушення міжнародно-правового зобов'язання держави, що полягає в протиправній дії чи бездіяльності держави на порушення вимог природоохоронних угод чи звичаєвих норм міжнародного права; 2) відповідальність держави за діяльність, не заборонену міжнародним правом – настає незалежно від наявності вини за умови спричинення екологічної шкоди і може бути суворою або абсолютною; 3) цивільна відповідальність приватних осіб згідно з міжнародним правом – настає незалежно від наявності вини за умови спричинення екологічної шкоди і є суворою; 4) кримінальна відповідальність приватних осіб згідно з міжнародним правом – настає за вчинення міжнародних екологічних злочинів і регулюється міжнародним кримінальним правом [1; 2]. На відміну від первинних норм, питання розробки вторинних норм, що стосуються наслідків *міжнародно-правової відповідальності держави* за порушення норм МПНС, залишається неврегульованим. Такий стан речей пояснюється, з одного боку, небажанням держав бути зв'язаними жорсткими нормами про відповідальність за екологічні правопорушення, а з другого, – спрямованістю всього міжнародного права навколишнього середовища на попередження шкоди. Адже відомо, що набагато легше попередити і уникнути екологічної шкоди, ніж потім її ліквідувати. Тому природоохоронні угоди закріплюють за державами, у першу чергу, обов'язок належної обачності (англ. – *due diligence*), суть якого полягає в тому, що держава повинна проявляти «старанність», тобто вживати всіх необхідних заходів для попередження забруднення навколишнього середовища в результаті будь-якої діяльності, що здійснюється під її юрисдикцією або контролем. Порушення такого зобов'язання і призведе до міжнародно-правової відповідальності в сенсі ст.2 Проекту статей Комісії міжнародного права про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. (далі – Проект статей про відповідальність). Проект статей про відповідальність передбачає обставини, що виключають неправомірність діяння, до яких належить і стан необхідності. Держави досить часто посилались на стан необхідності у виправданні вжитих ними заходів з охорони навколишнього середовища, які ґрунтувались або не ґрунтувались на нормах природоохоронних угод (справи про морських котиків 1893 р., Габчиково-Надьмарош 1997 р., про рибну юрисдикцію 1998 р.), однак міжнародні суди в більшості випадків відхиляли подібні аргументи сторін. Крім обов'язку припинити міжнародно-протиправне діяння і надати необхідні запевнення та гарантії неповторення, держава-порушниця повинна здійснити повне відшкодування шкоди, спричиненої таким діянням. Слід відзначити, що в міжнародному екологічному праві відсутнє єдине визначення поняття «шкода навколишньому середовищу», яке нерозривно пов'язане з поняттям «навколишнє середовище», визначення якого відрізняється в багатьох природоохоронних угодах. Відповідальність настає не за будь-яку екологічну шкоду, а за «істотну» («значну», «відчутну») шкоду, проте єдині критерії визначення «істотності» шкоди також не встановлені. Необхідною умовою відшкодування є наявність причинно-наслідкового зв'язку між міжнародно-протиправним діянням і шкодою. Саме в галузі міжнародного права

навколишнього середовища інколи надто складно встановити цей зв'язок: у кожному окремому випадку необхідно виходити з конкретних обставин і умов. Важливим і достатньо дискусійним є питання щодо взаємозв'язку між нормами МПНС і зобов'язаннями *erga omnes*, які породжують міжнародно-правові відносини відповідальності. Розгляд цього питання має важливе значення в сенсі аналізу ст.48 Проекту статей про відповідальність, яка визначає правила притягнення до відповідальності державою, іншою, ніж потерпіла держава в тому випадку, коли порушене зобов'язання є зобов'язанням щодо групи держав, яка включає цю державу, і створене для захисту колективних інтересів цієї групи, або зобов'язанням щодо міжнародного співтовариства в цілому. Фактично це означає, що незалежно від того, чи є держава стороною певної природоохоронної угоди, і незалежно від того, чи спричинено їй безпосередню екологічну шкоду, вона має право подати позов, наприклад, до МС ООН проти держави-порушниці. Комісія міжнародного права визнала, що прикладом колективних зобов'язань, або зобов'язань *erga omnes partes*, виступають зобов'язання із захисту навколишнього середовища [3, 126]. Щодо зобов'язань стосовно міжнародного співтовариства в цілому, або зобов'язань *erga omnes*, практика МС ООН показує, що до цієї категорії він відносить зобов'язання, які забороняють акти агресії, геноциду, рабство і расову дискримінацію. У цьому списку відсутні зобов'язання щодо охорони та попередження забруднення навколишнього середовища. У доктрині питання вирішується на їх користь [4, 86-98]. МС ООН не визнав права будь-якої держави подавати позов на захист спільних інтересів, що підтвердив у своїх рішеннях стосовно Південно-Західної Африки 1966 р. Наприклад, досить складно уявити ситуацію, за якої будь-яка держава могла б подати позов до МС ООН проти держави, що порушує встановлені кількісні рівні викидів парникових газів в атмосферу, визначених Кіотським протоколом 1997 р. Саме тому природоохоронні угоди і засновують спеціальні механізми, які покликані вирішувати питання недотримання міжнародних природоохоронних угод на основі багатосторонності, а не двосторонності. З метою уникнення настання наслідків міжнародно-правової відповідальності за порушення норм МПНС держави віддають перевагу режиму **цивільної відповідальності приватних осіб** за шкоду, спричинену в результаті наднебезпечної діяльності або діяльності з високим ступенем ризику. Цей спосіб забезпечення виконання МПНС є прямим та ефективним, оскільки отримати належну компенсацію від держави не завжди вдається, як не завжди вдається порушити справу проти держави чи довести її вину [5, 145]. Універсальної конвенції в цій сфері не існує: міжнародне право пішло шляхом створення секторальних режимів відповідальності за правомірну небезпечну діяльність¹. Цивільно-правова відповідальність є суворою, тобто такою, що настає незалежно від вини оператора, спрямованою, тобто чітко визначає винну особу (оператора), а компенсація є обмеженою, тобто такою, що визначається на підставі встановлених порогових рівнів, конкретних меж відповідальності. Конвенції про цивільно-правову відповідальність мали своєю метою, крім іншого, звільнити держави, під юрисдикцією або контролем яких ведеться потенційно небезпечна діяльність, від можливих претензій з боку жертв забруднення і не допустити переростання пов'язаних з цим спорів до рівня міжнародних публічно-правових відносин [6, 149]. Міжнародні конвенції про цивільну відповідальність у деяких випадках передбачають також **сувору відповідальність держави**, якщо вона виступає в ролі оператора. Держава також може нести залишкову (вторинну) відповідальність за цими конвенціями в тому випадку, якщо приватний оператор не може компенсувати жертві шкоду в повному обсязі. Крім того, міжнародному праву відома концепція абсолютної відповідальності держави². Що стосується **кримінальної відповідальності приватних осіб** згідно з міжнародним правом, то на сьогоднішній день відсутнє визначення поняття міжнародний екологічний злочин, а жоден міжнародний трибунал або кримінальний суд не виніс рішення про притягнення до

¹ Конвенції щодо цивільної відповідальності за забруднення моря нафтою: Міжнародна конвенція ММО про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1992 р. і Міжнародна конвенція ММО про створення Міжнародного фонду для компенсації шкоди від забруднення нафтою 1992 р. з останніми змінами, внесеними Протоколом від 2003 р. Конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду: Паризька конвенція ОЕСР про відповідальність перед третьою стороною в галузі ядерної енергії 1960 р., Віденська конвенція МАГАТЕ про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., Брюссельська конвенція 1963 р., що доповнює Паризьку конвенцію, із змінами від 2004 р., Протокол про внесення поправок до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1997 р., Конвенція про додаткову компенсацію за ядерну шкоду 1997 р. з останніми змінами, внесеними Протоколом від 2004 р.

² Ст. II Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, 1972 р., яка, однак, у визначенні шкоди не містить чисто екологічну складову.

кримінальної відповідальності за суто екологічні злочини. Природоохоронні угоди визначають обов'язок держав визначити, у першу чергу, у своєму національному законодавстві склад кримінальних правопорушень і встановити міру покарання.

Вітчизняні науковці класифікують міжнародно-правові санкції на два види: 1) міжнародно-правові санкції, які здійснюються в порядку самопомоги; 2) міжнародно-правові санкції, які здійснюються за допомогою міжнародних організацій [7, 78]. **Санкції, які здійснюються державами в порядку самопомоги**, називають контрзаходами. Умовою правомірності контрзаходів є пропорційність, що МС ООН підтвердив у своєму рішенні по справі Габчикова-Надьмарош 1997 р., яка стосувалась реалізації двостороннього договору. У справі про меч-рибу в СОТ Чилі стверджувала, що порушення торгових зобов'язань за ГАТТ з її боку були виправданими, оскільки застосовувались як контрзаходи у відповідь на порушення екологічних зобов'язань за багатостороннім договором – Конвенцією ООН з морського права, з боку ЄС. Рішення по цій справі могло б дати відповіді на питання щодо правомірності заходів, які вживаються з метою охорони морських живих ресурсів у районах за межами національної юрисдикції, що є однією з найбільш розповсюджених форм контрзаходів в міжнародному екологічному праві. Незважаючи на Угоду про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними, 1995 р. (далі – Угода про транскордонні рибні запаси), деякі автори доходять висновку, що односторонній арешт судна у відкритому морі, спрямований на забезпечення реалізації міжнародних природоохоронних норм, є неправомірним застосуванням сили і не може бути виправданий в якості контрзаходів, оскільки порушує одну з фундаментальних свобод відкритого моря – свободу рибальства [8]. Інші автори вважають, що контрзаходи у вигляді огляду, інспекції та арешту суден інших держав у відкритому морі, які здійснюють рибальство в порушення ухвалених в рамках регіональних організацій з рибальства заходів охорони та попередження, незалежно від того, чи є такі держави учасниками відповідних регіональних угод, – ефективний інструмент у боротьбі проти незаконного рибальства [9]. Стаття 60 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. передбачає таку підставу правомірного застосування контрзаходів, як істотне порушення двостороннього або багатостороннього договору одним із його учасників, що дає право іншим учасникам призупинити або припинити дію договору. Однак такі «відплатні» взаємні заходи зазвичай є неефективними, коли виконання договору переслідує мету – досягнення спільного блага, наприклад, охорону навколишнього середовища, оскільки взаємне невиконання призводить до нових порушень і погіршення первинного стану [10] і аж ніяк не сприяє вирішенню екологічних проблем. **Міжнародно-правові санкції, які застосовуються в рамках міжнародних організацій**, а саме органами природоохоронних угод, можуть мати такі форми: призупинення прав і привілеїв, обмеження права голосу, виключення держави з відповідних органів, втрата права одержувати офіційні документи, допомогу, а також фінансові і торгові санкції. Проте звернення органів природоохоронних угод до примусових санкцій є останнім засобом, який практично не застосовується на практиці. Адже вони не спрямовані на досягнення мети договору з охорони довкілля, не дають змогу державі-порушниці виконати свої міжнародно-правові зобов'язання, від чого страждають інтереси не стільки самої держави, скільки колективний інтерес всього міжнародного співтовариства. Скоріше винятком, ніж правилом, є механізм застосування колективних торгових санкцій у рамках Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р. (далі – СІТЕС). Стаття 14 Конвенції дозволяє сторонам вживати жорсткіших заходів, ніж передбачені Конвенцією. Постійний комітет СІТЕС неодноразово рекомендував Сторонам застосовувати ст.14 колективно, що фактично означає застосування механізму колективних торгових санкцій проти держав – постійних порушниць. Рішення про призупинення комерційної чи будь-якої торгівлі одним чи більше видами, внесеними до списків СІТЕС, приймалися стосовно як учасниць, так і неучасниць СІТЕС. Застосування торгових обмежень колективно проти держави-порушниці в більшості випадків виявлялось ефективним інструментом реалізації СІТЕС, оскільки змінювало поведінку цих держав у такий спосіб, що вони виконували свої зобов'язання за конвенцією, якщо мова йде про державу-учасницю, або виконували приписи конвенції чи ставали сторонами договору, якщо мова йде про державу-не учасницю, хоча правомірність другого виду санкцій є сумнівною з точки зору сучасного міжнародного права.

Односторонні торгові обмеження, вжиті державами на виконання норм природоохоронних угод та підвищення їх ефективності, можуть піднімати питання щодо їх правомірності як контрзаходів (у літературі вони досить часто називаються або контрзаходами, або санкціями), оскільки інколи держава, що їх застосовує, не є безпосередньо потерпілою в сенсі ст.49 Проекту статей про відповідальність, а держава, проти якої вони застосовуються, є третьою стороною, що не виразила згоди на обов'язковість для себе певного договору – таким чином, відсутній факт міжнародно-протиправного діяння. Наприклад, у 1971 р. у США було ухвалено Поправку Пеллі, що дозволяє президентові застосовувати торгове ембарго проти держав, чії дії знижують ефективність заходів у рамках міжнародних програм з охорони рибних ресурсів, Міжнародної конвенції з регулювання китобійного промислу або СІТЕС. У деяких випадках справа до торгових санкцій не доходила, оскільки сертифікована держава «виправлялась». Експерти оцінюють Поправку Пеллі і практику її застосування досить неоднозначно, оскільки, з одного боку, вона сприяла новим природоохоронним ініціативам і припиненню шкідливої для екології практики, але, з другого, постає питання про їх правомірність. По-перше, виникає питання про відповідність таких односторонніх торгових обмежень правилам ГАТТ/СОТ, по-друге, встановлення стандартів поведінки, судження про те, чи дотримуються його окремі держави, та визначення міри покарання за недотримання цього стандарту відбуваються в односторонньому порядку. Єдиним випадком, який може вважатися правомірним застосуванням односторонніх торгових обмежень, є ситуація, за якої вони санкціонуються рішенням конференції сторін відповідної угоди з охорони довкілля. Питання із визначенням потерпілої держави, яка має право застосовувати контрзаходи, може бути вирішено на основі ст.48 і 54 Проекту статей про відповідальність, які стосуються прикликання до відповідальності та застосування контрзаходів державою іншою, ніж потерпіла держава. Використання деяких односторонніх торгових обмежень не може вважатися контрзаходами в тому випадку, коли вони спрямовані на виконання внутрішніх національних норм і правил та не пов'язані з міжнародно-протиправним діянням іншої держави. Такі обмеження не застосовуються на виконання норм МПНС, хоча досить часто мають за мету охорону спільних ресурсів, як-от морські живі ресурси, води Світового океану, а спрямовані на реалізацію внутрішньодержавного права, яке в такий спосіб часто набуває екстериторіальної дії. У практиці СОТ знаменними в цьому аспекті є справи *US-Tuna-Dolphin I* (1990), *US-Tuna-Dolphin II* (1994), *US-Shrimp-Turtle* (1998), *US-Shrimp-Turtle 21.5* (2001).

Одні вчені дотримуються думки, що **вирішення міжнародних спорів засобами ад'юдикації** – ефективний спосіб розвитку та реалізації міжнародного права навколишнього середовища, інші, навпаки, вважають, що в такій особливій сфері міжнародних відносин, як природокористування і охорона довкілля, бажанішим є співробітництво на договірному рівні, аніж конфронтація у формі судового вирішення спірних питань [11, 2]. Поряд із деякими недоліками засобів ад'юдикації – відсутність або обмеженість доступу до процесу так званих недержавних акторів, обмежена кількість сторін, вирішення лише вузького кола питань, які стосуються спору, – вони мають істотні переваги перед іншими засобами: незалежність від політичних чинників, безсторонність, змагальність сторін у доведенні й аргументації, винесення рішення суворо відповідно до норм міжнародного права [12]. Незважаючи на те, що традиційні процедури з вирішення спорів є детально прописаними і передбачені більшістю сучасних природоохоронних угод, на практиці вони рідко застосовуються. Традиційні засоби мирного вирішення міжнародних спорів, за загальною оцінкою науковців, є дієвим способом реалізації природоохоронних норм лише в тому випадку, коли порушення багатосторонніх чи двосторонніх угод з охорони навколишнього середовища призводить до спричинення конкретної шкоди одній чи більше державам, а також коли справа стосується тлумачення і застосування міжнародного договору чи загальних принципів [13]. Якщо ж мова йде про реалізацію норм з охорони глобального довкілля, яке є «спільним інтересом/турботою» всього людства, при цьому конкретна пряма шкода певній державі відсутня, – у цьому випадку традиційні засоби мирного вирішення міжнародних спорів є безсилими, що пов'язано із складнощами у визначенні потерпілої держави, *locus standi*, причинно-наслідкового зв'язку тощо. Саме тому дієвою і ефективною альтернативою в цьому випадку виступають механізми з питань недотримання, створені в рамках природоохоронних угод, спрямовані на забезпечення реалізації колективних цілей з охорони глобального довкілля, наприклад, озонового шару, атмосфери, дикої фауни і флори тощо. Міжнародні суди не мали нагоди застосувати норми багатосторонніх природоохоронних угод або через те, що сторони в спорі не були сторонами

цих угод³, або через визнання факту відсутності юрисдикції в справі⁴, або через досягнення «мирової» угоди між сторонами спору⁵, або через те, що певні угоди на момент розгляду спору не набули чинності⁶. Таким чином, деякі справи, які були ініційовані згідно з положеннями багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища, залишились невирішеними за допомогою передбачених у них засобів (справа про південного блакитного тунця), або знайшли своє вирішення в рамках інших, не екологічних, договорів (справа про завод з виробництва оксидного палива) чи шляхом досягнення угоди (справа про меч-рибу), або ще чекають на своє вирішення (справа про китобійний промисел в Антарктиці, справа про гербіциди). Разом із тим, не можна не відзначити позитивного впливу традиційних примусових засобів вирішення спорів на розвиток та реалізацію всього міжнародного права навколишнього середовища. Незважаючи на те, що рішення по справі часто виносились міжнародним судом безвідносно екологічних аспектів, заявлених позивачами, або взагалі справа не вирішувалась по суті, механізм вирішення спорів ставав свого роду плацдармом для налагодження більш тісної співпраці між сторонами та пошуку ними ефективних способів врегулювання спору.

Більшість авторів вважає [14; 15; 16], що традиційні методи забезпечення дотримання міжнародних природоохоронних угод є на сьогоднішній день малоприматними та малоефективними, оскільки вони не вирішують проблеми деградації довкілля та забруднення навколишнього середовища. Конфронтаційні засоби, такі як припинення членства в міжнародній організації, призупинення права голосу, торговельні санкції тощо, не сприяють ефективній реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища. Держави мають суверенне право брати участь у багатосторонніх угодах і таке ж право припинити свою участь у них, використовуючи передбачені і дозволені процедури. Недотримання міжнародних природоохоронних договорів пов'язане не стільки з небажанням держави виконувати свої зобов'язання за ними, скільки з нездатністю робити це (відсутність коштів, науково-технічного потенціалу тощо). У зв'язку з цим у рамках багатьох угод з охорони довкілля перевага віддається застосуванню неконфронтаційних процедур, які ставлять за мету, з одного боку, попередити виникнення міждержавних спорів, і з другого, – не покарати, а допомогти державі, що «провинилася», виконати свої зобов'язання, тим самим сприяти досягненню мети природоохоронного договору. На нашу думку, традиційні засоби забезпечення реалізації МПНС дещо «програють» неконфронтаційним засобам. Непристосованість норм права міжнародної відповідальності, права міжнародних санкцій та традиційних механізмів вирішення міждержавних спорів до вирішення питань щодо відповідальності за екологічну шкоду пояснюється низкою причин. Лише потерпіла держава має право закликати державу-порушницю до відповідальності та застосовувати всі заходи, передбачені звичаєвим міжнародним правом. На сьогоднішній день міжнародна практика не знає випадків, коли не потерпіла держава, а будь-яка інша держава подала б позов проти держави-порушниці на підставі порушення останньою зобов'язань *erga omnes*, які стосуються охорони глобального довкілля, – від імені всього міжнародного співтовариства; застосування доктрини *actio popularis* невідоме міжнародному праву. Відносини відповідальності є двосторонніми, а сучасні природоохоронні угоди визначають необхідність співпраці на основі багатосторонності для досягнення позитивного результату. Традиційні примусові засоби вирішення міждержавних спорів є більш придатними для вирішення двосторонніх спорів між державами, що підтверджується міжнародною судовою практикою, а не для спорів, які виникають під час реалізації багатостороннього договору. Неприятливою для реалізації міжнародного права навколишнього середовища є відсутність права приватних осіб ініціювати процедуру притягнення до відповідальності державу-порушницю з усіма наслідками, що випливають. Відповідальність держави чи приватних осіб за екологічні правопорушення є за своєю сутністю «реактивною», яка має наслідком відшкодування спричиненої шкоди, що не завжди є корисним у плані боротьби із забрудненням довкілля. Саме тому держави все частіше звертаються до неконфронтаційних процедур, передбачених у рамках багатосторонніх природоохоронних угод (механізм обміну інформацією, проведення консультацій, надання

³ Справи *EU-Biotech* 2006 р., *Brazil – Tyres* 2007 р. (COT), про целюлозні заводи на річці Уругвай 2010 р. (МС ООН).

⁴ Справа про рибу юрисдикцію 1998 р. (МС ООН), рішення у справі про південного блакитного тунця 2000 р. і у справі про завод з виробництва оксидного палива 2003 р. (арбітраж Додатку VII Конвенції ООН з морського права).

⁵ Справа про меч-рибу (Міжнародний трибунал з морського права і COT).

⁶ Справа Габчиково-Надьмарош 1997 р. (МС ООН).

доповідей, здійснення моніторингу, верифікації та інспекцій, технічна і фінансова допомога, економічні стимули, ринкові механізми, механізми з питань недотримання тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Responsibility and liability under international law for environmental damage / Institut de Droit International, Session of Strasbourg – 1997. – Mode of access: www.idi-iiil.org/idiE/resolutionsE/1997_str_03_en.PDF
2. Kiss A. Strict liability in international environmental law / Kiss A., Shelton D. // Law of the sea, environmental law and settlement of disputes: Liber amicorum Judge Thomas A. Mensah / Tafsir Malick Ndiaye and Rüdiger Wolfrum, eds. – The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007. – P. 1131–1151.
3. Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts, with commentaries // Yearbook of the International Law Commission. – 2001. – Vol. II, Part Two. – 114 p.
4. Кукушкина А.В. Становление принципа экологической безопасности в современном международном праве / А.В. Кукушкина // Московский журнал международного права. – 1994. – № 4. – С. 86–98.
5. Mensah T. Compliance control in international conventions on the protection of the marine environment against oil pollution / Thomas A. Mensah // Ensuring compliance with multilateral environmental agreements: A dialogue between practitioners and academia / Ed. by Beyerlin U., Stoll P.–T., Wolfrum R. – Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006. – P. 13–150.
6. Виноградов С.В. Международное право и охрана атмосферы / С.В. Виноградов. – М.: Наука, 1987. – 160 с.
7. Василенко В.А. Международно-правовые санкции / В.А. Василенко. – К.: «Вища школа», 1982. – 230 с.
8. Guilfoyle D. Interdicting vessels to enforce the common interest: Maritime countermeasures and the use of force on the high seas / Douglas Guilfoyle // International and Comparative Law Quarterly. – 2007. – Vol. 56. – P. 69–82.
9. Rayfuse R. Countermeasures and high seas fisheries enforcement / Rosemary Rayfuse // Netherlands International Law Review. – 2004. – Vol.51. – P. 41–76.
10. Yang T. International treaty enforcement as a public good: Institutional deterrent sanctions in international environmental agreements / Tseming Yang // Michigan Journal of International Law. – 2006. – Vol. 27, No. 4. – P. 1131–1184.
11. Stephens T. International courts and environmental protection / T. Stephens. – New York: Cambridge University Press, 2009. – 410 p.
12. Parrish A. Trail Smelter deja vu: Extraterritoriality, international environmental law, and the search for solutions to Canadian-U.S. transboundary water pollution disputes / Austen L. Parrish // Boston University Law Review. – 2005. – Vol. 85. – P. 363–428.
13. Dagne T. Compulsory dispute settlement and the problems of multiple fora under International Environmental Law / T.W. Dagne. – Mode of access: <http://ssrn.com/abstract=1460942>
14. Ehrmann M. Procedures of compliance control in international environmental treaties / Markus Ehrmann // Colorado Journal of International Environmental Law and Policy. – 2002. – Vol. 13. – P. 377–443.
15. Bafundo N.E. Compliance with the Ozone Treaty: Weak states and the principle of common but differentiated responsibility / Nina E. Bafundo // American University International Law Review. – 2006. – Vol. 21, No. 3. – P. 461–495.
16. Rinceanu J. Enforcement mechanisms in international environmental law: Quo vadunt? / Johanna Rinceanu // Journal of Environmental Law and Litigation. – 2000. – Vol.15, No. 2. – P. 147–178.